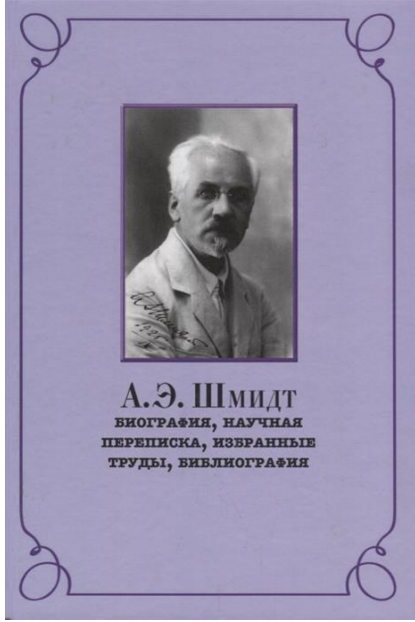

A. E. Shmidt – Biyografiya, Nauchnaya Perepiska, İzbranniye Trudy, Bibliografiya, Moskva, Sadra. 504 s., ISBN: 978-5-906859-04-4.*

Mehmet Önder DURAN**

Bu kitap tanıtımı, bugüne kadar eserleri Türkçeye çevrilmemiş Oryantalist Aleksandır Şimidt'in 2018 yılında Renat Bekkin tarafından yayına hazırlanmış biyografisine dairdir. Kitap projesi, yazarın 2010 yılında Bekkin'in Kazan Üniversitesi'ne çalışma daveti almasıyla başlamış olup Türkistan Doğu Araştırmaları Enstitüsü ve Petersburg İslam Araştırmaları Enstitüsü'nün 100. yıldönümü münasebetiyle kaleme alınmıştır.

Ömrünü İslam eserlerine adanmış bir bilim insanı olan Aleksandır Schmidt, Rus oryantalizminin önemli temsilcilerinden birisidir. A. Schmidt'in hayatını konu alan bu eser, Petersburg ve Özbekistan arşiv kayıtlarından faydalanılarak yazılmıştır ve

Alexander Schmidt'e ait fotoğraflar, resmî belgeler ve dokümanlar açısından oldukça zengindir. A. Schmidt'in çalışma arkadaşları arasında Wilhelm Barthold (В.В. бартольд), İgnati Kraçkoyski, (И Ю Крачковский) ve Sergey Oldenburg (С ф ольденбург) gibi önemli bilim insanları vardır. Schmidt, Arap Dili ve Edebiyatı, İslam Hukuku gibi konularda yetkin bir isimdir. Ancak üniversite kurucusu, kütüphaneci, oryantal el yazmaları uzmanı, akademisyen olarak etkin bir ömür sürmüş olan Alexander Schmidt, Türk bilim dünyasında yeteri kadar bilinmemektedir. Alexander Schmidt'in hayatı hakkında daha önce

* Tanıtım Yazısının Geliş ve Kabul Tarihi: 21.10.2020 - 04.02.2021

2018 yılında Moskova'da Renat Bekkin'in *Aleksandır Şimidt* kitabını hediye eden Prof. Dr. Alfina Sibgatullina'ya yardımları için müteşekkirim.

** Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Uşak, Türkiye. onder.duran@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9959-6427.

farklı çalışmalar¹ yapılmış olmasına rağmen tarafımızdan değerlendirilen bu eser, kapsamı ve kaynakları açısından en geniş olanıdır.

Kitap, beş ana bölümden oluşturulmuştur. Giriş ve birinci bölüm, kitabın editörü Bekkin tarafından kaleme alınmıştır. Birinci bölüm, A. Schmidt'in biyografisine ayrılmıştır ve bölüm oldukça kapsamlıdır. Özellikle Alexander Schmidt biyografisinin bilinmeyen yönleri, Petersburg Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi arşivinden istifade edilerek yazılmıştır.

Yazar, birinci bölümde Schmidt'in çocukluk ve gençlik yılları hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre Alexander Eduardowitsch Schmidt, 1871 yılında Astrahan'da askeri doktor bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Eduard Schmidt, 1877 yılında Türk- Rus Savaşı sırasında Kafkasya cephesinde elli üç numaralı hastanenin başhekimisi olarak görev yapmıştır (s. 16). Alexander'ın lise öğrenimini tamamladığı dönemin en büyük Müslüman şehirlerinden birisi olan Tiflis'le tanışmasına Türk-Rus Savaşı vesile olmuştur. Tiflis bu dönemde Kafkasya'da Müslüman nüfusun en yoğun olduğu şehirdir. Bu sebeple lise arkadaşları arasında çok sayıda Müslüman öğrenci bulunmaktadır. Aleksandır Svetlanov (1872-1920) Duma Meclis Üyesi, Beyaz Ordu hareketi üyesi, L. Andrinokov (1872-1939) Tiflis Üniversitesi Hukuk Fakültesi kurucusu ve Alimerdan Topçubaşov (1863-1934) Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurucusu gibi önemli kişilerle birlikte okuduğu liseyi birincilikle bitirmiştir. Petersburg Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesi'nin Arapça-Farsça-Türkçe bölümünden de başarıyla mezun olmuştur. Viktor von Rosen ve Vasily Smirnov gibi dönemin ünlü oryantalistlerinin öğrencisi olan Schmidt, pek çok Batı ve Doğu dilini bilen bir entelektüeldir. Ayrıca Latince'den Özbekçeye kadar toplam 14 dile hâkimdir.

1896 yılında hocası A. Rosen'in sağladığı bursla iki yıl yurt dışında çalışmalar yürütmüştür (s. 32). Akademik çalışmalarını destekleyen Petersburg Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dekanı ünlü İranist Valentin Jukovskiy (V. Жуковский), politik bir kariyer seçmemesini tavsiye etmiştir. Schmidt, yurt dışı stajına Budapeşte'de başlamıştır. Budapeşte'de bulunduğu süre zarfında Macarca eğitimi almıştır. Budapeşte'de İgnaz Goldziher, Viyana Üniversitesi'nde Joseph von Karabacek, Leiden Üniversitesi'nde ise Michael Jan de Goeje gözetiminde çalışmalar yürütmüştür ve 1897'de ilk çalışmasını Arapça üzerine yayınlamıştır (s. 476).

Leiden'e 1897 Mayıs sonunda geçen Schmidt, burada Arapça el yazmaları üzerine ihtisas yapmıştır. Leiden'de ünlü oryantalistler, Johannes van Vlaten ve Michael Jan de Goeje ile çalışmıştır. Ekim 1897'de ise Viyana'ya geçmiştir.

¹ Bu çalışmalar arasında kaynak açısından Kosteskiy'in eseri, en zengin olanıdır (Lunin, (Лунин) 1970, ss. 49-55; Kostetskiy, (Костецкий) 2015, ss. 1-28; İofe, (Иофе) 2018, ss. 115-121).

Burada imparatorluk kütüphanesinde el yazmaları tasnif eden Schmidt, ileriki yıllarda şekillenecek çalışmalarına yön vermiştir. Schmidt, 1898'de Petersburg'a dönmüş, Petersburg Üniversitesi'nde Wilhelm Barthold ve Carl Salman gibi önemli hocalarla birlikte çalışmıştır.

Aynı zamanda bu yılda Petersburg Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde İslam Sanatları ve Arapça dersleri de vermeye başlamıştır. 1899 yılında ise Kırım Tatarı ünlü oryantalist Ahatantel Krimski'nin çalışmalarına yazdığı eleştiri yazısı ile adını duyurmuştur. 1905 yılında "Рассвет" gazetesinde redaktör olarak çalışmaya başlayan Schmidt, ılımlı-liberal bir çizgide olan gazetede üniversite arkadaşı Nikolay Marr da (Н.Я Мapp) yazılar kaleme almıştır. Ancak gazete, 223 sayı çıkarmıştır (ss. 47-48). Gazetenin başyazarı olan Aleksey Humoskiy (Алексе́й ухмо́ский) Arapça dersleri vermesi için Aleksandır Lisesi müdürü Aleksandır Petroviç'e (Александр петрови́ч) Schmidt'i tavsiye etmiştir. Böylece Schmidt, dönemin önemli liselerinden birinde çalışma imkânı elde etmiştir.

Kısa bir dönem Petersburg Gazetesi (*санкт-петербургские ведомости*) redaktörü olarak da çalışan Schmidt, 1907'den 1920'ye kadar Rusya Milli Kütüphanesi'nde görev almıştır. 1912 yılından itibaren ise Wilhelm Barthold'un editörlüğünü yaptığı *Mir İslama* dergisinde yazılar kaleme almıştır (Samyte, 2015, ss. 51, 73, 161-162). Bu dergide kaleme aldığı yazılar, Rusya'da İslam tarihi araştırmalarında önemli bir yer edinmiştir.

Petersburg'daki Rus İmparatorluğu Arkeoloji Enstitüsü'nde (*Императорское Русское археологическое общество*) seminerler veren Schmidt, Moskova Doğu Dilleri Enstitüsü'ndeki seminerlere katkısı olmuştur. 1914 yılında İbn Ahmad Asch-Scha'rānī üzerine yazmış olduğu tezini yayınlamıştır. 1917 yılına gelindiğinde ise Ekim Devrimi'nden sonra Petrograd Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmaya başlamıştır. 1918'den sonra Moskova'da bulunan Lasarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Etno-Dil Fakültesi'nde İslam Hukuku dersleri vermiştir. 1920 yılında Asya Müzesi'nin bilim kuruluna seçilmiştir.

Bunlara ek olarak Schmidt, pek çok bilimsel kurumun kuruluşunda yer almış ve hizmet etmiştir. 1917 yılı sonunda Taşkent'in ilk üniversitesi olan Türkistan Devlet Üniversitesi kurucuları arasında yer almış ve üniversitenin kurucu komitesinde başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Başkan ise ünlü Jeolog N.A. Dimo'dur. 1919'dan itibaren rektör vekilliği görevini yürüten Schmidt, bu görevine ek olarak kütüphanenin tüm sorumluluğunu da üstlenmiştir. Üniversitenin eğitim kadrosunu da güçlendirmek isteyen Schmidt, pek çok profesör ile bağlantılar kurmuştur. 31 Ağustos 1919'da üniversitenin Rektör yardımcısı olmuştur. 1920 sonundan 1921'in ortasına kadar Tarih-Filoloji Fakültesi Dekanı olarak görev yapmıştır. Aynı anda Taşkent Doğu Bilimleri Enstitüsü'ndeki görevini de 1921 ortasına kadar yürütmüştür. Bu dönemde

Doğu Araştırmaları Enstitüsü ve Kütüphane kurma çalışmalarına da yön veren Schmidt, M.O. Auezov, E.K. Betger, A.K. Borokov ve M.I. Sheverdin gibi öğrencileri yetiştirmiştir.

Diğer yandan Buhara Emiri'nin himayesinde Wilhelm Barthold ve Wassilli Lawrentjewitsch Wjatkin'le beraber Buhara tarihi ve kültürü üzerine araştırmalar yapmak üzere davet edilmişlerdir.

Schmidt, 1920-1921 yıllarında Türkistan Halklarını Araştırma Komisyonunun bilim üyesidir ve 1922'de Hoca Ahmet Yesevi Türbesi üzerine çalışmalar yürütmüştür. Kendisi bu konuda uluslararası çalışma yürüten ilk bilim insanıdır. Buhara'da bulunduğu vakitlerde bilim üyelerinin de katıldığı bilim gezileri tertip etmiştir. Orta Asya kültürünü, doğasını ve tarihini korumak için Sovyet Türkistan Komitesi (Туркомстарис) adında ayrı bir birim kurulmasını sağlamıştır. Ağustos 1922'den Eylül 1923'e kadar Bilim ve Aydınlanma (Наука и просвещение) dergisini çıkarmıştır. Kırgızistan ve Türkmenistan'a araştırma gezileri gerçekleştirmiştir. 1925 yılında Rusya Bilimler Akademisi'ne Özbekistan'dan seçilen ilk kişi olmuştur.

Kitabın ikinci bölümü, biyografinin devamı şeklindedir. “Hz. Osman'ın Kur'anı: Politik, Bilimsel Dini Anlamda Değerlendirilmesi” adlı bölüm ise R. Şigabdinov (Р. Н. Шигабдинов) tarafından değerlendirilmiştir. Bu bölümde Hz. Osman'a ait olan Kur'an-ı Kerim'in Ufa'dan Taşkent'e getirilmesini konu almıştır. Hz. Osman'ın öldürüldüğü sırada okuduğu Kur'an-ı Kerim olduğu ve üzerinde kan lekelerinin bulunması sebebiyle oldukça değerli bir nüshadır. Bu nüsha, Hz. Osman'a ait olduğu ileri sürülen altı nüshadan bir tanesidir ve 1868 yılında Semerkant işgal edildiği zaman Rusların eline geçmiştir (s. 247). General A. Abramov (А. Абрамов), el yazmasının kıymetini anlayarak General Kaufman'a sevk etmiştir. 1869 yılında ise kitap, Petersburg Kütüphanesine hediye edilmiştir. Bu eserin paleografyası üzerine çalışma yaparak dünyaya duyuran kişi ise 1891'de Aleksandır Şebunindir (А.Ф. Шебунин) (Шебунин, 1891, ss. 71-72). A. Schmidt, Rıza Fahreddin'in başkanlığında yapılan seyahate katılan tek gayrimüslimdir. Bu durum, Türkistan Cumhuriyeti yöneticileri arasında tartışmaya yol açmıştır. Gezinin tüm detayları kaleme alınmış ve Schmidt, eserin korunması için raporlar tutmuştur. Özbekistan arşivinde bulunan 1917 yılına ait yazışmalar, Schmidt'in Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerimi hakkındaki çalışmalarına açıklık getirmiştir. Buna göre Hz. Osman'ın Kur'an'ı, 1923 yılına kadar Ufa'dadır. Schmidt, Hz. Osman'ın Kur'an'ının Taşkent'e getirilmesi sürecinde Moskova'ya telgraflar ve dilekçeler yazarak süreçteki en etkin isim olmuştur. Hz. Osman'ın Kur'an-ı Kerimini muhafaza etmek, yerel yöneticiler arasında güç gösterisi haline gelmiştir.

Kitabın üçüncü bölümünde ise hocası A. Rosen'in (А. Э Розен) 1895-1897-1900-1906 yıllarına ait mektupları ile öğrencisi Aleksandır Samoyloviç (А. Э.

Самойлович) ile 1922-1935 yılları arasındaki mektuplaşmaları incelenmiştir. Özellikle Samoyloviç ile yazışmaları, Taşkent'in akademik çevrelerinde karşılaşmış olduğu problemlerin öğrenilmesi açısından değerlidir. Kişisel mektupların biyografi yazımında etkin bir şekilde kullanılmış olması, eserin yazımına farklı bir boyut kazandırmıştır.

Dördüncü bölümde, Schmidt'in Taşkent'te yaşadığı süre içerisinde kaleme aldığı seçilmiş bilimsel kitapları ve makaleleri değerlendirmeye alınmıştır. Schmidt'in biyografisi hakkında tespit edilen sorun ise 1931-1934 yılları arasında resmi kayıtların çok az olmasıdır. Mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Kazan'da yaşadığı bu dönemi Schmidt (поездкой), 'gezi' olarak değerlendirmiştir.

1930 yılına geldiğinde ise (САГУ) Doğu Bilimleri Fakültesi kapatılmış ve 1931 Mart'ında da Arapça eğitimi yasaklanmıştır. 1931 yılında ise Özbekistan Komünist Partisi yönetimi tarafından (Государственное политическое управление при НКВД РСФСР) Anayasa'nın 58. maddesine karşı geldikleri gerekçesiyle Ocak 1932'de on profesör ile birlikte yargılanmış ve mahkeme tarafından Alma Ata'ya (bugünkü Almatı, Kazakistan'ın eski başkenti) sürgün edilmiştir.

Schmidt, Nisan 1933'te Özbek SSR Hükümeti'nin emriyle Taşkent Halk Kütüphanesine görevlendirilmiştir. Yönetimin çabalarıyla Taşkent Halk Kütüphanesi el yazmaları merkezi oluşturulmuş ve bu çabaların sonucunda Cumhuriyet'in bütün şehirlerindeki kütüphanelerden ve kurumlardan çok sayıda el yazması eser gelmiştir. A.A. Molçanov ve Schmidt, 1934'te el yazmaları üzerine çalışmaya başlamıştır. Bu iki uzmana Mayıs 1936'da A. Semyonov katılmıştır. AN-SSSR Doğu Araştırmaları Enstitüsü adına Schmidt, Harun Reşit zamanından Hâkim Abū Yūsuf'la ilgili kitabın eleştirisini ve yorumunu yapmıştır.

1938 yılına geldiğinde A. Schmidt, yeniden tutuklanmıştır. Tutukluluk sırasında yorgun düşen A. Schmidt, mahkemeye çıkmadan 1939 yılında politik terörün kurbanlarından birisi olarak hayata gözlerini yummuştur.

Sonuç olarak dönemin en önemli Oryantalistlerinden dersler alan Schmidt, Türkolog ve Şark bilimleri uzmanı pek çok öğrencinin yetişmesine de katkıda bulunmuştur. Bu isimlerden bazıları Kur'an-ı Kerim'i Rusçaya çeviren İgnati Kraçkovski(игнатий Юлианович Крачковский), Aleksandır Samoyloviç (Александр Николаевич Самойлович), Viktor İvanoviç Belyaev (Виктор Иванович Беляев)'dir.

Renat Bekkin'in pek çok arşive dayanarak kaleme aldığı bu eser, dönemin önemli bir boşluğunu doldurmaktadır. Rusya Federasyonu ve Özbekistan arşivlerinde muhafaza edilen zengin kaynaklara dayanan çalışma, ek olarak A.

Schmidt'in dönemin önemli Türkologları ile yapmış olduğu bilimsel yazışmaları da kapsamaktadır. Eserin ilk yarısını oluşturan kısım, A. Schmidt'in akademik yazıları ve yazışmalarına dairdir, diğer yarısı ise A. Schmidt'in biyografisidir. Yazar, Rus oryantalistlerin entelektüel dünyasından akademik saygı çerçevesinde her daim faydalanma fırsatı bulduğunun altını çizmiştir.

Schmidt'in, yetiştirmiş olduğu öğrenciler de göz önüne alındığı zaman Rus oryantalizminin şekillenmesinde ne kadar önemli bir şahsiyet olduğu daha net anlaşılabilir. Yazar, A. Schmidt'in tüm yazılarını liste halinde eserde vermiştir. Schmidt, 1897 yılından 1935'e kadar Doğu dünyasını yakından ilgilendiren pek çok eseri kaleme almıştır. Bekkin, Schmidt'in yayınlamadığı 15 farklı makalesini de bularak kitabın sonunda liste halinde sıralamıştır. Ayrıca Rus araştırmacıların bugüne kadar A. Schmidt hakkında yazmış oldukları yazıları da eklemiştir. Bu sayede Türk ve İslam dünyasını yakından ilgilendiren çalışmalara imza atan Alexander Schmidt'in külliyatı da bir araya getirilmiştir.

Kaynakça

- İofe, V. G. (Иофе, В. Г.). (2018). Крупный Ученый Talantliviy Organizator Nauki i Obrazovaniya (Крупный ученый, талантливый организатор науки и образования). *İstoriya Povsednevnosti (История повседневности)*, N. 2, 115-121.
- Kostetskiy, A. (2015). *Sudba Cheloveka Posvyativshego Zhizn Izucheniyu İslama (Судьба Человека, Посвятившего Жизнь Изучению Ислама)*. Таşkent.
- Lunin B. V., (Лунин Б.В.) (1970). Po Veleniyu Serdtsa i razuma: A. E. Şimidt i ego nauchno-pedagogicheskaya deyatelnost v Tashkente (По Велению сердца и разума: А.Э. Шмидт и его научно-педагогическая деятельность в Ташкенте). *Obshchestvenniye nauki v Uzbekistane*, N. 8, 49-55.
- Samyete, U. (2015). *Bilimsellik ve Misyonerlik Arasında: Rusya'da Mir İslama Dergisi (1912-1914)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Shebunin, A. F. (Шебунин, А. Ф.). (1891). *Kufichesky Koran Peterburskoй Puclichnoy Biblioteke (Куфический коран петербургской публичной библиотеке)*. SPb. (Спб.).